

4. Олійник А. Ю. Теорія держави і права. — К., 2001. — 176 с.
5. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. — К., 2001. — 175 с.
6. Брошно С. В. Правоведение. — М., 2005. — 432 с.
7. Дюрягин І. Я. Применения норм советского права. Теоретические вопросы. — Свердловськ, 1973. — 247 с.
8. Ивакина Н. Н. Профессиональная речь юриста. — М., 1997. — 186 с.
9. Письменицький А. А. , Слинко Д. В. Теорія держави і права. — Харків, 2007. — 252 с.

Костовська К. М. **Вплив структури правозастосовного акта на правозастосовну техніку**

Дана стаття присвячена дослідженню впливу структури правозастосовного акта на правозастосовну техніку.

Ключові слова: правозастосовний акт, правозастосовна техніка.

Костовская К. М. **Влияние структуры правоприменяемого акта на правоприменимую технику**

Данная статья посвящена исследованию влияния структуры правоприменяемого акта на правоприменимую технику.

Ключевые слова: правоприменяемый акт, правоприменимая техника.

Kostovska K.M. **The Impact of Law Enforcement Structure Acts on Law Enforcement Techniques**

This Article Is Devoted To The Research Of The Law Enforcement Act Structure'S Influence On The Law Enforcement Technique.

Keywords: law enforcement act, law enforcement technique.

Мамонтов І. О.

Спроба реалізації української державницької концепції в умовах нацистського тоталітарного режиму: історико-правовий аспект

УДК 325.83

У сучасній юридичній науці розвиток нових методологічних підходів є пріоритетним завданням наукових досліджень. Історико-правові оцінки характеру боротьби національно-визвольних рухів є прикладом таких досліджень. Враховуючи гостроту суспільно-політичних протиріч щодо питання характеру боротьби українських націоналістів у часи Другої світової війни, вивчення даної проблематики у рамках політико-правового аналізу є пріоритетним завданням сучасної юридичної науки з огляду на застосування міждисциплінарного наукового методологічного інструментарію.

Питанням історико-правових особливостей боротьби українських націоналістів у сучасних юридичних студіях приділялося занадто мало уваги. Лише частково дана проблема розглядалася у працях таких науковців як Биструхін Г. С., Веденєєв Д. В., В'ятрович В. М., Гловацький І. Ю., Нагірняк М. Я. , Шайкан В. О. тощо. Проте, правові особливості боротьби українського націоналістичного руху у своєму комплексі залишаються малодослідженою проблемою. У цьому розумінні важливим науковим завданням виступає спеціалізоване вивчення історико-правових

характеристик боротьби українських націоналістів у часи Другої світової війни у рамках власної державотворчої концепції.

Метою даної статті виступає історико-правове дослідження реалізації української державницької концепції в умовах нацистського тоталітарного режиму.

Перед початком Другої світової війни у лавах українського націоналістичного руху неоднозначне ставлення до німецької етнонаціональної політики перед вторгненням Німеччини у СРСР викликало гострі суперечності. На погляд науковців, “пропонований устрій явно нав’язував до фашистських зразків” [1, с. 117]. “Поворот праворуч” частини українського національного руху пояснюється цілою низкою причин: розчаруванням у демократичних традиціях старшого покоління, яке програло війну за незалежність; незадоволенням західними демократіями, що санкціонували поділ України між окупантами; еволюцією Польської держави від парламентарної демократії до “санаційної” диктатури; зростанням тоталітаризму в Європі; антиукраїнським терором у СРСР. Останнє, мабуть, найважливіше. Виникнення тоталітарної течії в українському націоналізмі стало спробою відповіді на історичний виклик більшовицького тоталітаризму, що загрожував самому існуванню української нації [2].

О. Ю. Зайцев зауважує, що, захоплюючись італійським фашизмом і намагаючись його наслідувати, діячі ОУН водночас досить критично ставилися до німецького націонал-соціалізму. Зокрема, Є. Онацький, порівнюючи ці дві ідеології, засудив расову теорію нацизму: “Націонал-соціалізм... ототожнює націю з расою і кладе в її підстави лише один елемент – кров... Для націонал-соціалізму є аксіомою, що саме німецька раса є найвищою, і що навіть латинські народи, не кажучи вже про слов’янські, є народами порівнюючи нижчої раси, хоча як арійці вони є незмірно вищі від інших неарійських народів, не кажучи вже про африканських негрів”. Є. Онацький застерігав, що з німцями слід трактувати з обережністю, “щоби не впасти, бува, жертвою народу, що вбачає свою місію в пануванні над іншими, менш вартісними з расової точки погляду народами” [3].

Проте, у німецьких військово-політичних колах ставлення до українського націоналістичного руху та української державності взагалі мало дещо інший характер і наміри, ніж відношення обох ОУН до союзництва із Німеччиною. Ще задовго до початку Другої світової війни Україна входила в орбіту колоніальних планів кайзерівської Німеччини. Брестський мир 1918 р. став серйозним кроком на шляху практичної реалізації цих експансивних планів. І хоча поразка у Першій світовій війні позбавила Німеччину всіх її завоювань, думка про реванш, про світове панування ніколи не вмирала в реакційних колах у міжвоєнний період. Ця тенденція особливо посилюється з появою на німецькій політичній сцені А. Гітлера і націонал-соціалістичної партії. Для розробки зовнішньополітичної стратегії націонал-соціалізму 1934 р. з різницею у декілька місяців було створено зовнішньополітичне бюро НСДАП під керівництвом А. Розенберга і бюро спеціального уповноваженого з питань роззброєння Ріббентропа. Українська проблематика займала одне з перших місць у роботі цих установ. Розроблені співробітниками бюро Розенберга основні ідеї і підходи до вирішення “українського питання” певний час мали значний, якщо не визначальний, вплив на офіційний курс Третього рейху щодо українських земель. Висунута командою Розенберга концепція “свідомого європеїзму” особливо акцентувала увагу на проблемах Східної Європи. Принципова ідея цієї концепції полягала в тому, щоб роздробити народи регіону за національними ознаками, нацькувати їх один на одного, а потім легко підкорити всю територію Східної Європи. Ось чому Розенберг з самого початку пропагував ідею утворення формально самостійних, але фактично залежних від нацистського рейху держав в Україні та Кавказі, що могли бути створені для протидії ослабленій російській державі з центром у Москві. Як стверджує О. Бойко,

цитуючи Гітлера, ця концепція, очевидно, відповідає поглядам Гітлера у даний період, адже, уявляючи модель майбутнього світового порядку, він наголошував: “У центрі я поставлю Велику Німеччину... (Разом з нею) Австрія, Богемія і Моравія, польський Захід. Блок з сотні мільйонів — неподільний, без жодної тріщини і без чужих націй... Далі — Східний союз: Польща, Балтійські держави, Угорщина, Балканські держави, Україна, Волгаланд, Грузія... Можливо, союз, але не рівноправних партнерів, звичайно, союз допоміжних народів, без армій, без власної політики, без власної економіки...” [4].

Отже, на початку війни проти СРСР у німецьких планах щодо України відбулося не просто зміщення акцентів з політичних на економічні, а фактично трансформувалася сама модель майбутнього розвитку українських земель. Якщо у довоєнний період планувалося утворення бодай маріонеткової держави — “Великої України”, то вже на початку агресії проти Радянського Союзу українські землі розглядалися як бездержавний сировинний придаток, джерело продовольства і робочої сили, з перспективою після знищення значної частини населення, онімечення та колонізації. Ця трансформація не випадкова, вона пояснюється гранично утилітарним, прагматичним підходом німецьких політиків до долі українських земель. Саме тому в планах нацистів у довоєнний період ці землі — козир у дипломатичній грі; у воєнний — матеріальна база і зручний плацдарм для ведення бойових дій; у повоєнний — одне з кращих місць для розгортання німецької колонізації [4].

На початку Другої світової війни перед вторгненням у СРСР, нацисти певний час планували використовувати українських націоналістів. У свою чергу, останні, повіривши у запевнення з боку німецьких урядових чиновників, що Німеччина сприятиме відродженню української соборної самостійної держави, вирішили піти на співпрацю. Іншої зовнішньої сили, яка допомогла б українському народові відновити власну державність, націоналісти на той час не бачили. При цьому керівництву ОУН були притаманні незалежна ініціативна діяльність, намагання впливати на німецьку політику щодо України [5].

У цьому процесі характерними особливостями діяльності українського націоналістичного руху були ініціативні заходи щодо реалізації державотворчої програми. В умовах нацистської окупації боротьба українських націоналістів певним чином мала схожі риси з однотипними авторитарними, націонал-радикальними течіями Європи як міжвоєнного періоду, так і національно-визвольними рухами багатьох народів світу за часів Другої світової війни. Неприятлива для національної державності міжнародна обстановка, брак в українців реальних легітимних, мирних важелів впливу на позитивне вирішення власної політичної долі змусили українських націоналістів здобувати незалежність збройним шляхом, використовуючи ворогів, держав, що поневолили українські етнічні землі, зокрема Німеччину [6, с. 31-32].

Під час вторгнення вермахту на територію Радянського Союзу українські націоналісти ОУН (б) та ОУН (м), січовики Т. Бульби-Боровця активно захоплювали владу в районах західних областей України та у перші дні вторгнення встановили владу у 187 з 200 районів Західної України і 26 районах Правобережної України, створили обласні управління у Тернополі, Львові, Луцьку, Рівному, Дрогобичі, Станіславі. Роззброюючи невеликі червоноармійські підрозділи, що опинилися в оточенні, оунівці акумулювали значну кількість зброї, боєприпасів і спорядження. Проте, німецька адміністрація розпустила українську міліцію та інші структури, які сформували українські націоналісти [7].

Кульмінаційним етапом діяльності українського націоналістичного руху є здійснення програми ОУН по відновленню української державності, що було реалізоване проголошенням відновлення Української держави актом від 30 червня 1941 р. у окупованому німецькими військами Львові.

Для вирішення питання про політико-правове значення прийняття даного документу, враховуючи вищенаведені геополітичні та військові умови здійснення Організацією українських націоналістів державотворчої програми, необхідно здійснити аналіз норм даного документу.

Акт складався з трьох пунктів, у перших двох з яких проголошується відновлення держави волею українського народу, визначається столиця Української Держави – м. Київ, тощо. [8, с. 304]. У третьому пункті акту задекларована союзницька співпраця новоствореного українського державного формування з нацистською Німеччиною у боротьбі з СРСР [8, с. 304]. Цю диспозицію слід розглядати як таку, що активно використовувалась у тогочасних міжнародних нормативних документах (Пакт Ріббентропа – Молотова від 23 серпня 1939 р., Договір про дружбу й кордон між СРСР і Німеччиною від 28 вересня 1939 р. і ін.), як військово-політичні міждержавні відносини [9, с. 272-273]. У диспозиції цієї норми не вказано на підпорядкованість, а конкретно вказано на спільну діяльність для досягнення визначеного результату, що виключає колабораціонізм [8, с. 304]. Таке визначення, у свою чергу, підтверджується тим фактом, що німецькою стороною подібна позиція не була акцептована [10, с. 198], але українською стороною стратегічну мету Акту – відновлення української державності – не було змінено чи виключено [11], чого вимагала німецька сторона, одразу розпочавши боротьбу з процесом відновлення Української держави. З правової точки зору пункт 3 акту 30 червня 1941 року не може вважатися елементом колабораціонізму, бо окупаційний режим ніяких санкцій чи заборон на цей юридичний факт не давав і ніяк не впливав на процес відновлення української державності у момент цього відновлення.

У той же час у тому ж третьому пункті акту ОУН зазначила, що Німеччина під проводом А. Гітлера допомагає українському народові визволитися з-під московської окупації [8, с. 304]. Таку заяву ОУН слід вважати популістським лозунгом, оскільки німецька сторона не уповноважувала ОУН робити заяви від її імені.

Німецькі політичні кола негативно прийняли реалізацію українського державотворення на початку війни з СРСР та висунули вимоги до Проводу ОУН (б) відкликати даний акт, розпочавши активні репресії проти активістів ОУН (б). Це було прямим порушенням не тільки попередніх двосторонніх домовленостей, а й порушенням принципів співпраці українських націоналістів та Німеччини. З огляду на це, ОУН (б) концептуально відмовилась від німецької “підтримки” у боротьбі з СРСР та розпочала реалізацію створення власних збройних формувань, мета яких – боротьба за відновлення Української держави, до основних ворогів якої з липня 1941 р. також увійшла Німеччина.

Протистояння українського націоналістичного руху та нацистського окупаційного режиму мало форми збройної боротьби загонів Української повстанської армії, створеної ОУН (б) і також спецпідрозділів ОУН (б).

В умовах масштабного звільнення українських земель від німецьких військ і адміністрації перед українським націоналістичним рухом, що поглинув та об’єднав усі націоналістичні збройні формування у рамках УПА, постала проблема подальших перспектив протистояння тоталітарним режимам. Враховуючи військово-політичну ситуацію, попередні надії Проводу ОУН (б) на виснаження Німеччини та СРСР у взаємній боротьбі не мали під собою реальних перспектив. Перед українськими націоналістами була могутня Червона армія, а за спиною ще могутніша, але вже незацікавлена продовжувати протистояння армія та спецслужби Німеччини.

У такій складній ситуації для українських націоналістів необхідно було зберегти людські та матеріальні ресурси для більш складної і тривалої боротьби із потужним та авторитетним у світі суперником – СРСР.

На останньому етапі відступу німців з українських земель українські націоналісти та нацисти дійшли до певних домовленостей щодо нейтралітету один до одного. Нейтралітет виражався у безперешкодному пропуску відступаючих загонів вермахту зі сторони ОУН і УПА та не перешкоджанні організаційної діяльності українських націоналістів зі сторони німців. Ця домовленість не мала офіційного характеру. У подальшому відносини українського руху опору та відступаючих німецьких частин розвинулися до окремих епізодів співпраці. У деяких випадках німці при відступі залишали зброю та боеприпаси оунівцям, націоналісти надавали розвідувальну інформацію німцям про Червону армію. Мали місце поодинокі спільні військові операції проти радянської армії та спецслужб. Нацисти випускали українських політв'язнів з концтаборів, а ті в свою чергу включалися у антибільшовицьку боротьбу [12, с. 99-102].

На останньому етапі війни рухи опору в Європі масово активізувалися, беручи участь у визволенні власних країн від німецької окупації. В Україні, Польщі та прибалтійських республіках тривала боротьба проти нового тоталітарного режиму – СРСР. Не тільки українці своїми власними силами без зовнішньої підтримки здійснювали збройний опір тоталітаризму. Народи Латвії, Литви, Естонії у нерівних силах певний період вели боротьбу у рамках власної державницької концепції [13, с. 12-20]. Проте, підтримка зовнішньополітичних чинників національних рухів опору не надійшла з огляду на нове статус-кво у світовій геополітиці, що формувалося країнами антигітлерівської коаліції, у котрому СРСР як один із основних учасників мав беззаперечний авторитет. Цей авторитет важив для країн-переможців набагато більше, ніж право націй на самовизначення народів у полі геополітичного інтересу радянської тоталітарної держави.

Отже, при дослідженні історико-правових особливостей спроби реалізації української державницької концепції в умовах нацистської окупації слід наголосити на характерних рисах боротьби українського націоналістичного руху, який був представлений ОУН С. Бандери та ОУН А. Мельника і збройними формуваннями Т. Бульби-Боровця. Спроба співпраці обох ОУН із німецькими нацистами не принесла успіху – німці не визнали державності у червні 1941 року, проголошення якої здійснила ОУН (б), так само німці не дали можливості створити державне формування членом ОУН (м) після повної окупації українських земель вермахтом, на що були сподівання мельниківців. Якщо ОУН (б) припинила співробітництво із німцями та розгорнула широкомасштабну збройну боротьбу проти окупаційного режиму, поглинувши збройні відділи Т. Бульби-Боровця, то ОУН (м) до останнього періоду німецької окупації офіційно не виступила проти тоталітаризму та екстремізму нацистського окупаційного режиму в Україні. Проте, у діяльності ОУН (м) спостерігалися елементи тісної організаційної співпраці, враховуючи власну політичну доктрину, у той же час, концептуальною метою цієї формації не було впровадження нацистського режиму в Україні, боротьба за незалежність України без власних військових ресурсів зумовила їх тісну співпрацю. ОУН (б) та створена нею УПА вели гостру боротьбу проти нацизму в Україні протягом 1941 – 1944 років з метою відновлення української державності, здійснюючи державницьку концепцію у рамках права народів на самовизначення. З огляду на військово-політичну доцільність, під час відступу німецьких військ з території українських земель, український націоналістичний рух, репрезентований ОУН (б) і УПА з метою мобілізації військових ресурсів заключив негласне перемир'я із німецькими спецслужбами в Україні, навіть співпрацюючи у процесі протистояння наступу Червоної армії та акцій НКВС. Проте, у супереч твердженням радянських органів влади і науковців та багатьох сучасних дослідників, український націоналістичний рух не брав участі у військових злочинах нацистів, що підтверджується відсутністю обвинувачень українського руху опору на Нюрнберзькому

процесі. Концептуальна несумісність української державотворчої програми ОУН (б) та нацистських планів щодо українських земель, а також політика окупаційного режиму виключила потенціальну платформу співпраці у боротьбі з більшовизмом. З огляду на вищезазначене, слід наголосити на тому, що український націоналістичний рух в умовах нацистської окупації діяв у рамках власної державницької концепції та у процесі гострої збройної боротьби з тоталітарним окупаційним режимом зміг обмежити експлуатацію німцями значних територій Західної України.

Таким чином, враховуючи ситуативні епізоди співпраці із німецьким тоталітарним режимом, що не відображало концептуальних засад державотворчої програми та боротьби за її реалізацію, з політико-правової точки зору український націоналістичний рух ОУН (б) і УПА не може вважатися прикладом колабораціонізму часів Другої світової війни. Боротьба даної військово-політичної формації за реалізацію державницької концепції в умовах німецької окупації носила характер національно-визвольного руху.

1. Бар М. Війна втрачених надій: український самостійницький рух у 1939-1945 рр. / М. Бар, А. Зеленський // Український історичний журнал. – 1992. – № 6. – С. 116-122.
2. Зайцев О. Фашизм і український націоналізм (20-30-ті рр.) // І. Праві та Європа – 2000. – Ч. 16. – С. 86-104.
3. Онацький Є. Ідеологічні й тактичні розходження між фашизмом і націонал-соціалізмом // Розбудова Нації. – 1934. – Ч. 5-6. – С. 144-145.
4. Бойко О. Д. Історія України: Посібник для студентів ВНЗ. – К.: Академія, 1999. – 568 с.
5. Політика нацистів щодо ОУН // Українська державність у ХХ столітті (Історико-політологічний аналіз). – К.: Політична думка, 1996. // [Електронний ресурс] <http://litopys.narod.ru/ukrxx/r13.htm>
6. Веденеев Д. В., Биструхін Г. С. “Повстанська розвідка діє точно і відважно...”. Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. 1940 – 1950-ті роки: Монографія. – К.: К. І. С., 2006. – С. 31 – 32.
7. Проблема ОУН–УПА. [Звіт робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. Основні тези з проблеми ОУН–УПА (історичний висновок)]. – К.: Ін - т історії України, 2004. – 96 с.
8. Національні процеси в Україні: історія і сучасність., За ред. В. Ф. Панібудьласки. – К.: Вища школа, 1997. – Ч. II. – 704 с.
9. Секретный дополнительный протокол к договору о ненападении между Германией и Советским Союзом; Секретный дополнительный протокол к германо-советскому договору “О дружбе и границе между СССР и Германией” // Національні процеси в Україні: історія і сучасність. – К.: Вища школа, 1997. – Ч. II. – С. 272 – 273.
10. Даниленко С. Г. Дорогою ганьби і зради. – 2-ге вид. – К.: Дніпро, 1972. – 339 с.
11. З меморандуму Організації Українських Націоналістів (ОУН) щодо вимоги ліквідувати Український Державний Уряд, створений 30 червня 1941 р. у Львові. // Національні процеси в Україні: історія і сучасність., За ред. В. Ф. Панібудьласки. – К., 1997. – Ч. 2. – С. 313 – 318.
12. Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40-х – 50-х років ХХ ст. – Львів: Вид-о “Каменярь”, 2000. – 304 с.
13. Turcinskis Z. War of national Partisans in Latvia in 1944 – 1957 the general situation // Національні рухи опору в Східній і Центральній Європі кінця 1930-х – середини 1950-х років. Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції. – К., 2005. – С. 12 – 20.

Мамонтов І. О. Спроба реалізації української державницької концепції в умовах нацистського тоталітарного режиму: історико-правовий аспект

У статті проведено історико-правове дослідження реалізації української державницької концепції в умовах нацистського тоталітарного режиму, подано історико-правову оцінку боротьби українських націоналістів за українську державність.

Ключові слова: колабораціонізм, тоталітарний режим, українська державність, національно-визвольний рух.

Мамонтов И. О. Попытка реализации украинской государственной концепции в условиях нацистского тоталитарного режима: историко-правовой аспект

В статье проведено историко-правовое исследование реализации украинской государственной концепции в условиях нацистского тоталитарного режима. Дана историко-правовая оценка борьбы украинских националистов за украинскую государственность.

Ключевые слова: коллаборационизм, тоталитарный режим, украинская государственность, национально-освободительное движение.

Mamontov I.O. Historian-Legal Aspect Of The Attempt Of Realization Of Ukrainian State Concept In The Conditions Of The Nazi Totalitarian Mode

Historian-legal research of realisation of Ukrainian state conception in the conditions of nazi totalitarian mode was analyzed in article. Historian-legal appreciation of struggle of Ukrainian nationalists for Ukrainian statehood was made.

Keywords: collaboration, totalitarian mode , Ukrainian statehood, national-liberation movement.